

Maskiner og Mennesker: Kvinderetsforkæmper

Skoletjenesten, Arbejdermuseet

Sædelighedsfejden, borgerskabets døtre

Debatten om sædeligheden i 1880'erne

En hed debat om køn og moral, kaldet sædelighedsfejden, rasede i 1880'erne. Deltagerne i debatten, som siden også har fået tilnavnet "den store nordiske krig om seksualmoralen", var hovedsageligt forfattere, kvindesagsforkæmpere og intellektuelle. De var enten bekymrede eller så helt nye muligheder for forholdet mellem kønnene i et samfund, som var under stor forandring. At debatten siden er blevet kaldt en fejde, skyldes både tonen i debatten, som til tider kunne være ganske rå, og at store litterære koryfæer som fx Bjørnstjerne Bjørnson og Georg Brandes blandede sig i en sådan grad, at det udviklede sig til decideret fjendskab. Diskussionen om sædeligheden foregik både i aviser, tidsskrifter og ikke mindst i den nye skønlitteratur, der blev udgivet i Danmark, Norge, Sverige og Finland. Her vil dog især blive fokuseret på den danske del af debatten med Elisabeth Grundtvig, A.C. Meyer og Georg Brandes som de vigtigste aktører.

Hygge i familiens skød.
Fotograf: V.C. Bauer.
Danske Kvinders Fotoarkiv.

Prostituerede i Holmensgade
21, København.
Det Kongelige Bibliotek.

Albertine
Maleri af Christian Krohg,
1884.
Statens Museum for Kunst.

Baggrunden for at diskussionen om sædeligheden blussede op netop i midten af 1880'erne var bl.a. de store forandringer og udfordringer, som industrialiseringen og moderniteten stillede til de eksisterende kønsroller og den herskende moral. Den officielle kønsmoral havde hidtil bygget på ægteskabet og familien som den institution, der skulle sikre, at seksualiteten alene blev dyrket i forplantningens tjeneste. Borgerskabets døtre blev opdraget til et kommende liv som hustruer og mødre, hvor egenskaber som kyskhed, moderlighed, tålmodighed og beskedenhed var i højsædet, mens borgerskabets sønner blev opdraget til et udadrettet og aktivt samfundsliv, så de blev i stand til at forsørge familien. Den herskende opfattelse - også inden for lægevidenskaben - var, at kvinder fra naturens hånd ikke var udstyret med en kønsdrift, og at de kvinder som udviste en seksuel adfærd var mentalt forstyrrede. Mænd derimod blev anset for at være udstyret med en stærk og naturlig kønsdrift, som af hensyn til deres fysiske og psykiske sundhed helst skulle tilfredsstilles.

Den officielle kønsmoral

Med industrialiseringen voksede skellet mellem rig og fattig. Indvandringen til de store byer betød, at der blev skabt et byproletariat, der på grund af de usle lønninger havde svært ved at ernære sig. Det tidligere så velstående småborgerskabs mindre virksomheder blev udsat for stærk konkurrence af de nye moderne fabrikkers masseproduktion. For borgerskabets ugifte kvinder betød de økonomiske forandringer, at de mandlige familieoverhoveder ikke længere havde mulighed for at forsørge dem. I 1880 var der ud af en kvindelig befolkning på ca. 1 million omkring 162.000 ugifte kvinder, og i 1890 var tallet steget til ca. 230.000. En stor del af disse kvinder var henvist til at forsørge sig selv ved at arbejde som fx guvernanter og lærerinder. For mændene betød den økonomiske situation, at de først i en sen alder havde råd til at gifte sig og stifte familie. Ægteskabsalderen for mænd lå i gennemsnit på knap 30 år. I årene inden indgåelsen af ægteskab accepterede man stiltiende, at borgerskabets unge mænd fik tilfredsstillet deres lyst ved køb af seksuelle ydelser hos det voksende antal prostituerede eller hos tjenestepiger og arbejderkvinder, der havde brug for at supplere deres lave indtægter. For borgerskabets unge kvinder herskede der imidlertid en streng moral, der fordrede et liv i kyskhed og afholdenhed før indgåelse af ægteskab.

På den ene side tilsagde den officielle kønsmoral, inspireret af de nye arvelighedsteorier, som antog, at usædelighed og seksuelle udskejelser havde en degenererende effekt på slægten i flere generationer, at den eneste form for acceptabel seksuel adfærd var den, der blev praktiseret i ægteskabet med forplantningen som sit højeste mål. På den anden side tillod og accepterede man, at borgerskabets mænd betjente sig af de laverestående klassers kvinder. I 1874 vedtog rigsdagen "Loven om modarbejdelse af den veneriske Smittes udbredelse", der byggede videre på 1863-loven om politiets opsyn med de prostituerede. Loven, der havde som formål at begrænse udbredelsen af den frygtede og på daværende tidspunkt uhelbredelige kønssygdom, syfilis, betød bl.a. øget kontrol og registrering af de prostituerede, oprettelse af statslige bordeller, og tvungne ugentlige lægeundersøgelser. Prostitutionen blev hermed gjort legal, når blot den foregik under kontrollerede forhold. Legaliseringen mødte stor modstand både i kristelige og kvindesaglige kredse, og i 1879 oprettedes "Foreningen imod lovliggørelse af usædelighed", hvis mål var at få loven afskaffet.

De litterære bidrag

Det der udløste sædelighedsfejden var imidlertid dramaet "En Handske", som den norske forfatter Bjørnstjerne Bjørnson udgav i 1883. Her slog han til lyd for, at samfundets krav til kvinder om seksuel afholdenhed før indgåelse af ægteskab også burde gælde for mænd. Cølibatet ville styrke mændenes moral og helbred, samtidig med at man kunne komme den omsiggribende prostitution og usædelighed til livs.

Reaktionerne på dramaet var forventeligt nok mange. Især de nordiske kulturradikale forfattere bidrog i de følgende år til debatten i en lang række noveller, romaner og teaterstykker. Forfatterne, der bl.a. talte de svenske forfattere August Strindberg, Stella Kleve og Victoria Benedictsson, norske Arne Garborg, Hans Jæger, Christian Krohg og Amalie Skram og danske Erna Juel-Hansen og Henrik Pontoppidan bekendte sig alle til naturalismen, en ny litterær retning opstået som reaktion på den højstemte romantiske litteratur og poesi. Naturalisterne, der var inspirerede af Georg Brandes' forelæsninger på Københavns Universitet i 1871, forholdt sig i deres tekster kritisk til samtiden og satte problemer til debat. Den borgerlige dobbeltmoral, der hyldede den ægteskabelige kærlighed og så igennem fingre med mændenes udenomsægteskabelige seksuelle forbindelser, blev angrebet og udstillet i realistiske beskrivelser af bl.a. de prostitueredes elendige sociale vilkår og kvindernes underkuelse i ægteskabet.

Som et alternativ til den borgerlige kønsmoral agiterede flere af dem for retten til seksuel frihed for både mænd og kvinder. En række af bøgerne, bl.a. "Mannfolk", 1886, af Arne Garborg, "Fra Kristiania-Bohemen", 1885, af Hans Jæger, "Albertine", 1886, af Christian Krohg og "Giftas I", 1884, af August Strindberg, blev forbudt af censuren og forfatterne trukket igennem ofte langvarige retssager.

Den danske debat

Mens forfatterne stort set over en kam forholdt sig afvisende til "Handskemoralen", faldt den i god jord i dele af den borgerlige kvindebevægelse. I marts 1887 besluttede Dansk Kvindesamfund at tage sagen op på et lukket kvindemøde. Blandt talerne var Elisabeth Grundtvig, tidligere redaktør af medlemsbladet "Kvinden og Samfundet". I foredraget "Nutidens Sædelige Lighedskrav" bakkede hun op om "Handskemoralen" og mente, at mændene måtte lære at tøjle kønsdriften og at leve i rene og lykkelige ægteskaber som kvinderne. Kulturkvinderne, dvs. borgerskabets kvinder, kunne tjene som et godt eksempel til efterfølgelse, fordi de qua deres opdragelse igennem generationer befandt sig på et højere kulturelt udviklingsstrin end mændene. Da Elisabeth Grundtvig måneden efter gentog sit foredrag ved et offentligt møde i "Kvindelig Fremskridtsforening" udløste det en debat i "Social-Demokraten" mellem bl.a. journalisten A.C. Meyer, lærerinden Anne Bruun og den senere formand for "Kvindelig Fremskridtsforening" Johanne Meyer.

Som overbevist socialdemokrat og revolutionær mente A.C. Meyer, at prostitutionen og de ulykkelige ægteskaber udsprang af økonomisk og social elendighed. Løsningen på problemet var ifølge ham ikke at sætte ind med krav om en højnelse af mændenes moral, men i stedet at gøre kvinderne økonomisk uafhængige, så de frit kunne vælge, om de ville giftes og med hvem. Han kritiserede den traditionelle pigeopdragelse for at fortie og fortrænge alt, hvad der vedrørte kønslivet, og som medførte at pigerne udviklede "et spinkelt Legeme, Frygttagtighed og svage Nerver".

I stedet for det stærkt kønsopdelte samfund var han fortalende for, at piger og drenge allerede fra barnsben plejede omgang med hinanden ved fx at modtage fællesundervisning, og at de unge, i stedet for Bibelen, fik bøger om kroppens og driftslivets indretning i konfirmationsgave. Frie naturlige kærlighedsforhold, der blev indgået mellem to ligeværdige personer var klart at foretrække frem for arrangerede og kærlighedsløse ægteskaber. Selv om både Anne Bruun og Johanne Meyer havde blik for de sociale og økonomiske uligheder, var de enige med Elisabeth

Grundtvig i, at problemet var et spørgsmål om moral og vilje og at tilfredsstillelse af kønsdriften løsrevet fra kærligheden var at betragte som usædelighed.

Debatten kørte herefter på lavt blus, indtil Georg Brandes, netop hjemvendt fra en lang rejse til Rusland, i juli 1887 skrev 3 indlæg i Politiken, som både hånede og gjorde grin med handskekvinderne og ikke mindst Elisabeth Grundtvig. Sidstnævnte reagerede prompte med et sagsanlæg, og Bjørnstjerne Bjørnson ilede hende til undsætning med mindre indlæg i Dagbladet. Elisabeth Grundtvig vandt sagen og Viggo Hørup, Politikens chefredaktør, måtte betale en bøde. Selv om Georg Brandes' egen holdning til sædelighedsspørgsmålet ikke fremgik helt tydeligt af hans debatindlæg, kendte alle i hans samtid hans synspunkter fra bl.a. første del af værket "Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes Litteratur", 1872, og fra en række anmeldelser af de kulturradikale nordiske forfattere. Her havde han bl.a. kritiseret borgerskabets kyskhedskrav til deres unge døtre for at være både fysisk og åndeligt usundt, og talt for kvindernes erotiske frigørelse.

Dansk Kvindesamfunds styrelse havde fra starten givet sin støtte til Elisabeth Grundtvigs "handskemoral". D. 14. november 1887 blev denne holdning imidlertid forsøgt imødegået, da et mindretal indkaldte til et ekstraordinært fællesmøde med det formål at få taget det sædelighedskrav af Dansk Kvindesamfunds dagsorden. Blandt indkalderne, som tilhørte de kulturradikale kredse, var bl.a. forfatteren og gymnastikpædagogen Erna Juel-Hansen, lægen Nielsine Nielsen og præstekonen Line Luplau. De mente ikke, at foreningens formål var at diskutere kønsmoral, men at arbejde for en forbedring af kvinders erhvervsmæssige muligheder. Forslaget blev nedstemt af et stort flertal. Tre dage efter holdt Bjørnstjerne Bjørnson på invitation af Dansk Kvindesamfund foredraget "Engifte og Mangegifte" i "Kasino" i København. Foredraget, som Bjørnson turnerede med i hele Norden, var en videreudvikling af tankerne i "En Handske" og trak fulde huse.

På trods af Dansk Kvindesamfunds tilslutning til sagen og stor omtale i aviserne, formåede Bjørnson foredrag dog ikke at sætte fornyet gang i debatten, og diskussionerne ebbede i de følgende år langsomt ud.

Forslag til videre læsning om sædelighedsfejden:

Bredsdorff, Elias: Den store nordiske krig om seksualmoralen: en dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne. Gyldendal, 1973, 425 s.

Faderhuset : 1800-1900 (Nordisk Kvindelitteraturhistorie bind 2) Hovedred. Elisabeth Møller Jensen. København : Rosinante/Munksgaard, 1993, 593 s.

Lützen, Karin: Byen tæmmes : kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København. Kbh.: Hans Reitzel, 1998. 455 s.

Rasmussen, Agnete: Dansk Kvindesamfund og sædelighedsfejden 1887. Kongerslev: GMT, 1972,

89 s.

Publikationerne kan lånes på KVINFOs bibliotek.

Kildeliste til sædelighedsfejden

Om Bjørnstjerne Bjørnson i "Norsk Litteraturhistorie":

<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/atlebolsen/bjornstjerne.html>

Bjørnstjerne Bjørnson: "En Handske". Dokumentasjonsprosjektet:

<http://www.dokpr.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=bjoernson&id=1bbb5616&frames=Nei>

Om August Strindberg, Strindbergmuseet:

<http://www.strindbergsmuseet.se/>

Stella Kleve: "Pyrrhussegar". Kvinnohistoriska Samlingarna:

http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/1886/20/framat1886_20.pdf

Om Victoria Benedictsson i Projekt Runeberg:

<http://www.lysator.liu.se/runeberg/authors/benevic.html>

Om Arne Garborg i "Norsk Litteraturhistorie":

<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/atlebolsen/arne.htm>

Om Hans Jæger i Dokumentasjonsprosjektet:

<http://www.dokpro.uio.no/litteratur/jaeger/omjaeger.html>

Om Amalie Skram i "Norsk Litteraturhistorie":

<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/atlebolsen/amalie.htm>

Arne Garborg: "Mannfolk" i Dokumentasjonsprosjektet:

<http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=garborgnyn&id=gaband1018&frames=Nei>

Hans Jæger: "Fra Kristiania-Bohemen", Dokumentasjonsprosjektet:

<http://www.dokpro.uio.no/fcgi-bin/litteratur/oratxt.cgi?tabell=jaeger&id=hj1003&frames=Nei>

August Strindberg: "Giftas I", Strindbergmuseet:

<http://www.strindbergmuseet.se/verken/Giftas/Giftas.html>

"Nutidens sædelige Lighedskrav". Foredrag af Elisabeth Grundtvig 16. marts 1887 i "Kvinden og Samfundet", 1887.

"Revolutionære Mænd og Sædelige Kvinder" af A.C.Meyer, i "Social-Demokraten", 16. april 1887;
"Til den revolutionære Mand" af Johanne Meyer, i "Social-Demokraten", d. 19. april 1887;
"Nutidens Sædelighedskrav" af Anne Bruun, i "Social-Demokraten", d. 23. april 1887 og
"Kønsmoral. Svar til Fremskridtskvinderne" I+II af A.C.Meyer, i "Social-Demokraten", d. 27. og 28. april 1887

"Engle" af Lucifer alias G.Brandes, i "Politiken" d. 6. juli 1887; "Det ottende bud" af G. Brandes i "Politiken" d. 7. juli 1887 og "En sidste Udluftning" af G. Brandes i "Politiken" d. 8. juli 1887

Bjørnstjerne Bjørnson: "Engifte og Mangegifte", Dokumentasjonsprojektet:

http://www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson/art/0000/bb_sakprosa000129.html

kilde: Dansk Kvindehistorie – Kvindekilder 1850-1920 - De litterære bidrag

Det der udløste sædelighedsfejden var imidlertid dramaet "En Handske", som den norske forfatter Bjørnstjerne Bjørnson udgav i 1883. Her slog han til lyd for, at samfundets krav til kvinder om seksuel afholdenhed før indgåelse af ægteskab også burde gælde for mænd. Cølibatet ville styrke mændenes moral og helbred, samtidig med at man kunne komme den omsiggribende prostitution og usædelighed til livs.

Reaktionerne på dramaet var forventeligt nok mange. Især de nordiske kulturradikale forfattere bidrog i de følgende år til debatten i en lang række noveller, romaner og teaterstykker. Forfatterne, der bl.a. talte de svenske forfattere August Strindberg, Stella Kleve og Victoria Benedictsson, norske Arne Garborg, Hans Jæger, Christian Krohg og Amalie Skram og danske Erna Juel-Hansen og Henrik Pontoppidan bekendte sig alle til naturalismen, en ny litterær retning opstået som reaktion på den højstemte romantiske litteratur og poesi. Naturalisterne, der var inspirerede af Georg Brandes' forelæsninger på Københavns Universitet i 1871, forholdt sig i deres tekster kritisk til samtiden og satte problemer til debat. Den borgerlige dobbeltmoral, der hyldede den ægteskabelige kærlighed og så igennem fingre med mændenes udenomsægteskabelige seksuelle forbindelser, blev angrebet og udstillet i realistiske beskrivelser af bl.a. de prostitueredes elendige sociale vilkår og kvindernes underkuelse i ægteskabet.

Som et alternativ til den borgerlige kønsmoral agiterede flere af dem for retten til seksuel frihed for både mænd og kvinder. En række af bøgerne, bl.a. "Mannfolk", 1886, af Arne Garborg, "Fra

Kristiania-Bohemen", 1885, af Hans Jæger, "Albertine", 1886, af Christian Krohg og "Giftas I", 1884, af August Strindberg, blev forbudt af censuren og forfatterne trukket igennem ofte langvarige retssager.

Den danske debat

Mens forfatterne stort set over en kam forholdt sig afvisende til "Handskemoralen", faldt den i god jord i dele af den borgerlige kvindebevægelse. I marts 1887 besluttede Dansk Kvindesamfund at tage sagen op på et lukket kvindemøde. Blandt talerne var Elisabeth Grundtvig, tidligere redaktør af medlemsbladet "Kvinden og Samfundet". I foredraget "Nutidens Sædelige Lighedskrav" bakkede hun op om "Handskemoralen" og mente, at mændene måtte lære at tøjle kønsdriften og at leve i rene og lykkelige ægteskaber som kvinderne. Kulturkvinderne, dvs. borgerskabets kvinder, kunne tjene som et godt eksempel til efterfølgelse, fordi de qua deres opdragelse igennem generationer befandt sig på et højere kulturelt udviklingsstrin end mændene. Da Elisabeth Grundtvig måneden efter gentog sit foredrag ved et offentligt møde i "Kvindelig Fremskridtsforening" udløste det en debat i "Social-Demokraten" mellem bl.a. journalisten A.C. Meyer, lærerinden Anne Bruun og den senere formand for "Kvindelig Fremskridtsforening" Johanne Meyer.

Som overbevist socialdemokrat og revolutionær mente A.C. Meyer, at prostitutionen og de ulykkelige ægteskaber udsprang af økonomisk og social elendighed. Løsningen på problemet var ifølge ham ikke at sætte ind med krav om en højnelse af mændenes moral, men i stedet at gøre kvinderne økonomisk uafhængige, så de frit kunne vælge, om de ville giftes og med hvem. Han kritiserede den traditionelle pigeopdragelse for at fortie og fortrænge alt, hvad der vedrørte kønslivet, og som medførte at pigerne udviklede "et spinkelt Legeme, Frygtagtighed og svage Nerver".

I stedet for det stærkt kønsopdelte samfund var han fortalende for, at piger og drenge allerede fra barnsben plejede omgang med hinanden ved fx at modtage fællesundervisning, og at de unge, i stedet for Bibelen, fik bøger om kroppens og driftslivets indretning i konfirmationsgave. Frie naturlige kærlighedsforhold, der blev indgået mellem to ligeværdige personer var klart at foretrække frem for arrangerede og kærlighedsløse ægteskaber. Selv om både Anne Bruun og Johanne Meyer havde blik for de sociale og økonomiske uligheder, var de enige med Elisabeth Grundtvig i, at problemet var et spørgsmål om moral og vilje og at tilfredsstillelse af kønsdriften løsrevet fra kærligheden var at betragte som usædelighed.

Debatten kørte herefter på lavt blus, indtil Georg Brandes, netop hjemvendt fra en lang rejse til Rusland, i juli 1887 skrev 3 indlæg i Politiken, som både hånede og gjorde grin med handskekvinderne og ikke mindst Elisabeth Grundtvig. Sidstnævnte reagerede prompte med et sagsanlæg, og Bjørnstjerne Bjørnson ilede hende til undsætning med mindre indlæg i Dagbladet. Elisabeth Grundtvig vandt sagen og Viggo Hørup, Politikens chefredaktør, måtte betale en bøde. Selv om Georg Brandes' egen holdning til sædelighedsspørgsmålet ikke fremgik helt tydeligt af hans debatindlæg, kendte alle i hans samtid hans synspunkter fra bl.a. første del af værket "Hovedstrømninger i det nittende Aarhundredes Litteratur", 1872, og fra en række anmeldelser af de kulturradikale nordiske forfattere. Her havde han bl.a. kritiseret borgerskabets kyskhedskrav til deres unge døtre for at være både fysisk og åndeligt usundt, og talt for kvindernes erotiske frigørelse.

Dansk Kvindesamfunds styrelse havde fra starten givet sin støtte til Elisabeth Grundtvigs "handskemoral". D. 14. november 1887 blev denne holdning imidlertid forsøgt imødegået, da et mindretal indkaldte til et ekstraordinært fællesmøde med det formål at få taget det sædelige lighedskrav af Dansk Kvindesamfunds dagsorden. Blandt indkalderne, som tilhørte de kulturradikale kredse, var bla. forfatteren og gymnastikpædagogen Erna Juel-Hansen, lægen Nielsine Nielsen og præstekonen Line Luplau. De mente ikke, at foreningens formål var at diskutere kønsmoral, men at arbejde for en forbedring af kvinders erhvervsmæssige muligheder. Forslaget blev nedstemt af et stort flertal. Tre dage efter holdt Bjørnstjerne Bjørnson på invitation af Dansk Kvindesamfund foredraget "Engifte og Mangedgifte" i "Kasino" i København. Foredraget, som Bjørnson turnerede med i hele Norden, var en videreudvikling af tankerne i "En Handske" og trak fulde huse.

På trods af Dansk Kvindesamfunds tilslutning til sagen og stor omtale i aviserne, formåede Bjørnson foredrag dog ikke at sætte fornyet gang i debatten, og diskussionerne ebbede i de følgende år langsomt ud.

Forslag til videre læsning om sædelighedsfejden:

Bredsdorff, Elias: Den store nordiske krig om seksualmoralen: en dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne. Gyldendal, 1973, 425 s.

Faderhuset : 1800-1900 (Nordisk Kvindelitteraturhistorie bind 2) Hovedred. Elisabeth Møller Jensen. København : Rosinante/Munksgaard, 1993, 593 s.

Lützen, Karin: Byen tæmmes : kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København. Kbh.: Hans Reitzel, 1998. 455 s.

Rasmussen, Agnete: Dansk Kvindesamfund og sædelighedsfejden 1887. Kongerslev: GMT, 1972, 89 s.

Publikationerne kan lånes på KVINFOs bibliotek.

Kildeliste til sædelighedsfejden

Om Bjørnstjerne Bjørnson i "Norsk Litteraturhistorie":
<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/atlebolsen/bjornstjerne.html>

Bjørnstjerne Bjørnson: "En Handske". Dokumentasjonsprojektet:
<http://www.dokpr.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?>

tabell=bjoernson&id=1bbbind5616&frames=Nei

Om August Strindberg, Strindbergmuseet:

<http://www.strindbergsmuseet.se/>

Stella Kleve: "Pyrrhussegar". Kvinnohistoriska Samlingarna:

http://www.ub.gu.se/kvinn/digtid/01/1886/20/framat1886_20.pdf

Om Victoria Benedictsson i Projekt Runeberg:

<http://www.lysator.liu.se/runeberg/authors/benevic.html>

Om Arne Garborg i "Norsk Litteraturhistorie":

<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/atlebolsen/arne.htm>

Om Hans Jæger i Dokumentasjonsprosjektet:

<http://www.dokpro.uio.no/litteratur/jaeger/omjaeger.html>

Om Amalie Skram i "Norsk Litteraturhistorie":

<http://fuv.hivolda.no/prosjekt/atlebolsen/amalie.htm>

Arne Garborg: "Mannfolk" i Dokumentasjonsprosjektet:

[http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?
tabell=garborgnyn&id=gaband1018&frames=Nei](http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxtprod.cgi?tabell=garborgnyn&id=gaband1018&frames=Nei)

Hans Jæger: "Fra Kristiania-Bohemen", Dokumentasjonsprosjektet:

<http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/litteratur/oratxt.cgi?tabell=jaeger&id=hj1003&frames=Nei>

August Strindberg: "Giftas I", Strindbergmuseet:

<http://www.strindbergsmuseet.se/verken/Giftas/Giftas.html>

"Nutidens sædelige Lighedskrav". Foredrag af Elisabeth Grundtvig 16. marts 1887 i "Kvinden og Samfundet", 1887.

"Revolutionære Mænd og Sædelige Kvinder" af A.C.Meyer, i "Social-Demokraten", 16. april 1887;

"Til den revolutionære Mand" af Johanne Meyer, i "Social-Demokraten", d. 19. april 1887;

"Nutidens Sædelighedskrav" af Anne Bruun, i "Social-Demokraten", d. 23. april 1887 og

"Kønsморal. Svar til Fremskridtskvinderne" I-II af A.C.Meyer, i "Social-Demokraten", d. 27. og

28. april 1887

"Engle" af Lucifer alias G.Brandes, i "Politiken" d. 6. juli 1887; "Det ottende bud" af G. Brandes i "Politiken" d. 7. juli 1887 og "En sidste Udluftning" af G. Brandes i "Politiken" d. 8. juli 1887

Bjørnstjerne Bjørnson: "Engifte og Mangegifte", Dokumentasjonsprojektet:

http://www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson/art/0000/bb_sakprosa000129.html

kilde: Dansk Kvindehistorie: Kvindekilder 1850-1920 - <http://www.kvinfo.dk/side/1034/>